

JOURNALISMIN TOIMINTAYMPÄRISTÖ

Journalistisen toiminnan mahdollisuudet pohjautuvat sananvapauteen, jota media hyödyntää julkaisemisen vapautena. Toimitustyötä ohjaavat ja määrittävät lainsäädännön ohella myös media-alan toimijoiden omat eettiset periaatteet ja niistä rakentuva journalistinen tapa.

SANANVAPAAUS JOURNALISMISSA

Sananvapaus perusoikeutena

Sananvapaus ihmisoikeutena

Toimitustyön johtaminen

JOURNALISMIN SÄÄNTELY

Ulkoisen sääntely ja itsesääntely

Julkisen sanan neuvoston rooli

Lukija-asiamies

Sananvapaus journalismissa

Sananvapaus perusoikeutena

Journalistisen toiminnan merkittävin mahdollistaja on perustuslakiin sisältyvä sananvapaus, joka takaa jokaiselle oikeuden ottaa vastaan erilaisia viestejä eri lähteistä ja ilmaisemaan asioista oman mielipiteensä. Sananvapaus mahdollistaa näin myös tärkeän julkisen keskustelun. Lisäksi sananvapaus on olennainen edellytys median vapaalle kehitykselle kasvattamalla toimijoiden määriä ja lisäämällä sisältöjen moninaisuutta. Sananvapaus konkretisoituu mediatalojen lehdistönvapautena, kun se suojaa tiedonhankintaa ja jutun valmistamista ja estää viranomaisia puuttumasta ennakolta tietojen julkaisemiseen ja muuhun journalistiseen toimintaan.

PERUSTUSLAKI 12§. Jokaisella on sananvapaus. Sananvapauteen sisältyy oikeus ilmaista, julkistaa ja vastaanottaa tietoja, mielipiteitä ja muita viestejä kenenkään ennakolta estämättä. Tarkempia säännöksiä sananvapauden käyttämisestä annetaan lailla. --- Viranomaisen hallussa olevat asiakirjat ja muut tallenteet ovat julkisia, jollei niiden julkisuutta ole välttämättömien syiden vuoksi lailla erikseen rajoitettu. Jokaisella on oikeus saada tieto julkisesta asiakirjasta ja tallenteesta.

Sananvapaus kuuluu luonnollisesti jokaiselle, koska sen erillinen ”käyttölupa” synnyttäisi jo lähtökohtaisesti ongelmia siitä, kuka luvan myöntäisi ja saisi ja millä perusteella missäkin tilanteessa. Rajoitukset estäisivät jo sellaisenaan myös tarpeellisten tietojen julkaisemisen, kun niiden merkitystä ei voitaisi arvioida ennakoita. Sananvapaus ei kuitenkaan takaa lähetettyjen viestien huomioarvoa. Tietojen saamisen oikeudessa onkin kyse vain mahdollisuudesta, eikä jokaisen henkilökohtaisesta oikeudesta saada tietää kaikkea mitä haluaa. Tiedot voivatkin olla maksullisia, kun niiden tuotannosta ja jakelusta aiheutuu kustannuksia journalistiselle liiketoiminnalle.

Sananvapauden toteutumista toimituksissa voi vaikeuttaa myös ulkopuolisten varoittelu joidenkin tietojen julkaisemisen epätoivottavista seurauksista. Itsesensuuri, jossa toimitus itse päättää olla kertomatta jotakin asiaa, jää useimmiten kuitenkin vain painostajan ja painostetun välineen keskinäiseksi asiaksi.

Toimituksilla ei ole myöskään velvoitetta käyttää sananvapauttaan edes silloin kun sen käyttö olisi tarpeellista. Sananvapauden toimivuus edellyttää toimituksilta tällaisen vapauden aktiivista hyödyntämistä, vaikka käyttämättömästä sananvapaudesta ei ainakaan näennäisesti aiheudu ongelmia.

Journalismin tilanne. Median sananvapaus on Suomessa osoittautunut hyvinkin korkeatasoiseksi. Kansanvälisessä *Toimittajat ilman rajoja* -selvityksessä Suomi on jo pidempään kuulunut muiden pohjoismaiden tavoin sananvapauden kärkimaihin. Vuosittain toistuvassa kyselyssä on selvitetty toimittajien toimintamahdollisuuksia ja journalistisen toiminnan yleisiä edellytyksiä, kuten mielipideilmaisun monimuotoisuutta, median riippumattomuutta ja toimintaympäristöä sekä uutistoiminnan lainsäädännöllisiä rajoitteita. Journalistisen toiminnan sijasta sananvapaus onkin enemmän uhattuna sosiaalisessa mediassa yleistyneen vihapuheen seurauksena. Vihapuheella pyritään estämään ja rajoittamaan kohteeksi valikoitujen henkilöiden ilmaisunvapautta ja osallistumista yhteiskunnalliseen keskusteluun. Menettely vaikeuttaa myös journalistista tiedonhankintaa ja haastattelujen saamista vihapuheen kohteilta.

Myös kansallinen lainsäädäntö tukee sananvapauden toteutumista pääsääntöisesti hyvin. Suomalaiset tiedotusvälineet ovat riippumattomia poliittisesta valvonnasta, ja esimerkiksi Yleisradio tuottaa monipuolisia julkisen palvelun sisältöjä. Ongelmia on kuitenkin aiheutunut mediamarkkinoiden keskittymisestä, joka on vähentänyt kilpailua ja vaikeuttanut uusien toimijoiden syntymistä. Keskittyneen median omistuksen ja yhteisten tuotosten seurauksena myös journalististen sisältöjen ja näkökulmien moniäänisyys on kaventunut. Vaikka keskittymisen on katsottu kohentavan median kannattavuutta, useat sanomalehdet ovat joutuneet vähentämään ilmestymiskertojaan.¹ Myöskään media-alan omistuksesta ei ole erillistä lainsäädäntöä. Suomen pienillä mediamarkkinoilla media-alan toimijoiden sulautumista ja laajentumista on perusteltu kannattavuuden ja toimintaedellytyksen turvaamisella.²

Kilpailu on vähäistä varsinkin alueellisina monopoleina toimivilla maakuntalehdillä. Maakunnan suurin lehtitalo on keskimäärin 8,4 kertaa suurempi kuin toiseksi suurin. Kehitys on vauhdittunut, kun lehtitalot ovat ostaneet kaupallisesti kiinnostavia paikallislehtiä. ³

Sananvapauden ongelmat ovat liittyneet pääsääntöisesti kansalliseen mediapolitiikkaan. Kaupallisen median alv-verokanta on korkea, ja pohjoismaisittain tyypillisen mediatuen sijasta tuki on jäänyt Suomessa kertaluonteiseksi. Vuosien varrella mediayrityksille on jaettu valtiontukea innovaatioihin ja uutis- ja ajankohtaistoimintojen ylläpitämiseen. Poliittiset puoluelehdet ovat menettäneet tulovirtansa, kun vuoden 2008 eduskuntapäätöksellä aiempi korvamerkitty puoluelehtituki yhdistettiin puolueiden viestintätukeen.

Media-alan toimijat ovat tuottaneet journalismin asemasta useita yleisötutkimuksia. Uutisten luotettavuutta selvittävässä kansainvälisessä vertailussa peräti kolme neljästä suomalaisesta kertoi luottavansa seuraamiinsa uutisiin. Luottamusta perusteltiin toimittajien ammatillisella osaamisella ja tiedotusvälineiden poliittisella sitoutumattomuudella. Yksittäisistä medioista eniten luotettiin Yleisradioon ja tilattaviin sanomalehtiin. Perinteisillä mediabrändeillä nähtiin olevan merkitystä ”valeurutisten” vaihtoehtona. ⁴

Sanomalehtien asemaa mittaavassa tutkimuksessa sananvapauden tilan mieltä erittäin tai melko hyväksi 80 prosenttia vastaajista. Demokraattisen ja vapaan yhteiskunnan säilymisen Suomessa näki uhatuksi kuitenkin peräti 40% vastaajista. Sosiaalisessa mediassa kärjistyneen ja vastakkainasettelua ruokkivan poliittisen keskustelun näki uhaksi 60 prosenttia. ⁵

Eri instituutioiden keskinäisessä vertailussa mediaan on kuitenkin luotettu varsin heikosti. Mediaa heikompia tuloksia saivat vain kirkko, työnantajajärjestöt ja poliittinen päätöksenteko. Kyselyyn vastanneet perustelivat näkemyksiään median liiallisella vallalla sekä laatujournalismin ja asiapitoisuuden vähentymisellä. Media nähtiin uudistuskykyiseksi, mutta ei oikeudenmukaiseksi, kun tiedotusvälineet eivät välttämättä toimi ihmisten parhaaksi. ⁶

Sananvapauslaki. Suomessa harjoitettavan joukkoviestinnän velvollisuuksista ja julkisuuden kohteiden oikeuksista säädellään erityisessä sananvapauslaissa (sananvapauden käyttäminen joukkoviestinnässä 460/2003). Lakia sovellettaessa viestintään voidaan kuitenkin puuttua vain välttämättömistä syistä ottamalla huomioon sananvapauden merkityksen kansanvaltaisessa oikeusvaltiossa.

Sananvapauslaissa ei arvioida julkaistavien tai julkaistujen juttujen sisältöjä Rikoslakiin sisältyvissä erityisissä sananvapausrikoksissa kyse on julkaistun viestin sisältöön perustuvasta lainvastaisesta toiminnasta. Tällaisia rikoksia ovat esimerkiksi yksityiselämää loukkaava tiedon levittäminen, kunnianloukkaus, kiihottaminen kansanryhmää vastaan, julkinen kehottaminen rikokseen, uskonrauhan rikkominen ja väkivaltakuvausten levittäminen.

Sananvapauslaissa säännellään kaikkea Suomessa harjoitettavaa julkaisu- ja ohjelmatoimintaa riippumatta välitystekniikasta tai tallennusalustasta. Kohteena on lehdistön ohella televisio- ja radiotoiminta sekä verkkojulkaiseminen. Laki koskee kokonaisuudessaan julkaisu- ja ohjelmatoiminnan harjoittajia, mutta muita toimijoita kuten verkkosivustojen ylläpitäjiä vain osittain. Verkkoperaattoreihin ja lehtipainoihin lakia sovelletaan vain jakelun toteuttajina.

Verkkoviestinnässä toimijan vastuu riippuu siitä, onko kyse verkkojulkaisusta vai yksittäisestä viestistä ja onko toimija verkkosivuston ylläpitäjä.

Verkkojulkaisussa kyse on julkaisijan tuottamasta tai käsittelemästä aineistosta. Kuten perinteisessäkin mediassa, verkkojulkaisun sisällöstä vastaa viestin kirjoittaja ja julkaisemisesta julkaisija. Verkkokeskustelussa julkaistujen viestien sisällöstä vastaa kirjoittaja ja viestien poistamisesta palvelimen ylläpitäjä, eikä julkaisijalla ole sisällöstä vastuuta. Rasistisen sisällön kohdalla verkkosivuston ylläpitäjällä on kuitenkin erityinen valvontavastuu aineiston ”saatavilla olemisesta”. Aktiivista sisältöjen seurantavelvoitetta hänellä ei ole, mutta poistovelvoite syntyy, kun hän on saanut ilmoituksen tämäntapaisesta sisällöstä.

Sananvapaus ihmisoikeutena

Kansallisen oikeussääntelyn ohella Suomea velvoittavat myös kansainväliset ihmisoikeussopimukset. Toimitustyön käytäntöihin ja journalistisiin valintoihin vaikuttaa merkittävästi Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimukseen sisältyvän sananvapauden tulkinta Euroopan ihmisoikeustuomioistuimessa. Sen ratkaisut ohjaavat kansallista laintulkintaa. Ihmisoikeussopimukseen sisältyvän sananvapauden merkitys korostuu etenkin silloin, jos ihmisoikeusperusteinen sananvapaus ei ole riittävästi turvattu kansallisessa lainsäädännössä. Jäsenvaltion on korvattava asianosaiselle hänen ihmisoikeuksiaan loukkaava kansallisen tuomioistuimen antama ratkaisu.

EUROOPAN IHMISOIKEUSSOPIMUS 10. ARTIKLA. Jokaisella on sananvapaus. Tämä oikeus sisältää vapauden pitää mielipiteitä sekä vastaanottaa ja levittää tietoja ja ajatuksia alueellisista rajoista riippumatta ja viranomaisten siihen puuttumatta.--- Koska näiden vapauksien käyttöön liittyy velvollisuuksia ja vastuuta, se voidaan asettaa sellaisten muodollisuuksien, ehtojen, rajoitusten ja rangaistusten alaiseksi, joista on säädetty laissa ja jotka ovat välttämättömiä demokraattisessa yhteiskunnassa kansallisen turvallisuuden, alueellisen koskemattomuuden tai yleisen turvallisuuden vuoksi, epäjärjestyksen tai rikollisuuden estämiseksi, terveyden tai moraalin suojaamiseksi, muiden henkilöiden maineen tai oikeuksien turvaamiseksi, luottamuksellisten tietojen paljastumisen estämiseksi, tai tuomioistuinten arvovallan ja puolueettomuuden varmistamiseksi.

EIT on painottanut sananvapautta koskevissa tulkinnoissaan median oikeutta ja velvollisuutta jakaa tietoja ja ajatuksia kaikista ”julkista mielenkiintoa ja huolta herättävistä kysymyksistä”. Julkisen keskustelun ydinasioina on pidetty ihmisten hyvinvointia ja ristiriitoja herättäviä kysymyksiä, kuten viranomaisten menettelyä, julkisten varojen hoitamista ja poliitikkojen toimintoja. Julkisen keskustelun edistämiseksi yleisistä ongelmista voidaan kertoa riittävässä laajuudessa myös yksittäistapauksina.

Tietojen esittämistapa voi olla vapaa, ja esimerkiksi tietynasteinen liioittelu ja provokaatio on sallittua. Kerrottavat tiedot voivat olla myönteisiä, vaarattomia, yhdentekeviä, loukkaavia, järkyttäviä tai jopa herättää levottomuutta. Juorujen levittämisestä ja sensaatioiden tavoittelusta voi kuitenkin aiheutua ongelmia.

Sananvapautta on mahdollista rajoittaa julkisen edun ja yksilöllisten oikeuksien pohjalta. Rajoitusten edellytetään kuitenkin olevan välttämättömiä, täsmällisiä ja tarkkarajaisia. Rajoituksia on tulkittava ahtaasti ja niillä on oltava hyväksyttävä suhde tarkoitukseen, jotta ne eivät ylimitoitettuina vaarantaisi median vapaata toimintaa. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin onkin useissa ratkaisussaan kiinnittänyt huomiota siihen, että kansalliseksi laiksi määrätyt normit olisivat riittävän täsmällisiä. Toimittajien on pystyttävä arvioimaan kohtuullisessa määrässä jo ennakolta oman toimintansa aiheuttamia seurauksia.

Lisäksi kerrotuilta tiedoilta ja esitetyiltä väitteiltä edellytetään riittävää tosiasia-perustaa, kuten näyttöä tai johdettua selitystä. Tietojen on oltava määrällisesti ja laadullisesti riittäviä suhteessa esitettyjen väitteiden vakavuuteen. Paikkansapitävän ja luotettavan tiedon välittäjinä toimittajien on toimittava ”vilpittömällä mielellä” esimerkiksi arvioimalla ja tasapainottamalla kiistanalaisia väitteitä muilla lähdetiedoilla tai omilla kommentteilla.

EIT edellyttää, että toimittajat suhtautuvat tietolähteisiinsä kriittisesti ja tarkistavat julkaisemansa tiedot mahdollisuuksien mukaan. Esimerkiksi kunnianloukkauksesta epäillyn toimittajan työtä voidaan arvioida sen perusteella, missä määrin hän on toiminut tahallisesti esittämiensä tietojen pohjalta. Vilpittömään mieleen voi kuulua asioiden kyseenalaistaminen, kriittinen käsittely ja myös jonkinasteinen provokaatio. Toimittajaa ei voida esimerkiksi asettaa vastuuseen sellaisten tietojen esittämättä jättämisestä, joiden olemassaolosta hänellä ei ole ollut tietoa.⁷

Tietojen kertomisessa on otettava huomioon myös niiden laajemmat yhteiskunnalliset ulottuvuudet ja se, kuinka oikeutettua yksityiselämän suojaaminen milloinkin on. Harkinta on aina tapauskohtaista, eikä yleispätevää tulkintaa ole.

Yhteiskunnallisesti merkittävän työnsä perusteella toimittajilla on erityinen asema ja merkittäviä vapauksia sananvapauden toteuttajina. EIT:n mukaan toimittaja voitaisiin tuomita vankeuteen sananvapausrikoksesta vain poikkeuksellisissa tilanteissa yleisön tiedontarpeen vuoksi. Esimerkiksi Helsingin Sanomien ns. *Viestikoekeskus*-jutussa Helsingin käräjäoikeus tuomitsi jutun päävastuullisen toimittajan vankeusrangaistuksen sijasta sakkoihin, ja toinen juttuun liittyneistä toimittajista jätettiin kokonaan rankaisematta vähäisemmän roolinsa perusteella. Oikeuden mukaan toimittajat olivat luottaneet jopa ”välinpitämättömyyteen asti liikaa siihen, että tiedotusvälineen edustajan sananvapausoikeus suojaa pidemmälle kuin mitä se tämänkaltaisessa asetelmassa voi suojata”. Lieviin rangaistuksiin oli vaikuttanut myös oikeudenkäynnin pitkä kesto ja tapauksen keräämä poikkeuksellinen julkisuus.

Lehden päätoimittajan mukaan jo pelkkä tapausta käsittelevä oikeusprosessi oli kuitenkin kaventanut journalismin sananvapautta ja heikentänyt kansalaisten mahdollisuuksia muodostaa oma käsitys yhteiskunnallisista tapahtumista. Vankeustuomion uhka ja oikeudenkäynnistä aiheutuva pitkäaikainen julkinen paine nostavat toimittajien ja toimitusten kynnystä tarttua yhteiskunnallisesti merkittäviin aiheisiin. ⁸

Toimitustyön johtaminen

Sananvapauslain perusteella tiedotusvälineen päätoimittaja voi syyllistyä erityiseen päätoimittajarikkomukseen, jos hänen katsotaan laiminlyöneen olennaisesti toimitustyön johtamisen ja valvonnan. Laiminlyönti voi tulla kyseeseen, jos päätoimittaja ei ole huolehtinut journalistisen toiminnan asianmukaisesta organisoimisesta ja toteuttamisesta, toimitustyössä seurattavien ohjeiden antamisesta tai niiden noudattamisen valvonnasta. Journalistisen päätöksenteon ja sisäisen vastuunjaon ohella toimituksen johtaminen voi koskea myös kiistanalaisten ja epävarmojen tietojen varmistuskäytäntöjä ja julkaisemista, poikkeavan tiedonhankinnan menetelmiä, nimettömien lähteiden käyttämistä ja nimien julkaisemista rikosuutisissa. ⁹

Ollakseen rangaistavaa, valvonnan laiminlyönnin on pitänyt olennaisesti vaikuttaa lainvastaisen jutun pääsemiseen julkisuuteen niin, että huolellisuusvelvoitteita on selvästi rikottu. Laiminlyönnin tulkinta ei ole kuitenkaan yksioikoista. Pienen lehden päätoimittaja voi päättää jopa yksittäisten juttujen julkaisemisesta, kun isossa toimituksessa toimitustyön asianmukainen toteutus voidaan varmistaa tehtäviä delegoimalla. Journalistista päätösvaltaa ei saa kuitenkaan siirtää henkilöille, joilla ei ole tähän tehtävään edellytyksiä. ¹⁰

Koska laiminlyönnin on oltava olennaista, päätoimittajarikkomuksesta on esitetty syytteitä harvakseltaan eikä asiasta ole korkeimman oikeuden ratkaisuja. Ylipäätään päätoimittajarikkomuksen osoittaminen jonkun tai joidenkin tekemäksi on hankalaa, kun journalistiset sisällöt ovat syntyneet usein useamman henkilön yhteistyönä. Merkitystä on myös sillä, millaisia edellytyksiä ja käytännön mahdollisuuksia päätoimittajalla itsellään on ollut suoriutua tehtävistään. Valvontavastuulle ei voida asettaa kohtuuttomia vaatimuksia. ¹¹

Jos pienen lehden päätoimittaja osallistuu tiiviisti toimitustyöhön, hänet saatetaan tuomita tekijänä, jos lehteen päätyy esimerkiksi kunniaa loukkaavaa materiaalia. Vastaavasti hänet saatetaan tuomita tekijävastuuta lievemmin päätoimittajarikkomuksesta, jos hän ei valvo toimitusta tai osallistu aktiivisesti sen toimintaan, Isojen toimitusten päätoimittajien johtamisvastuu onkin isoissa toimituksissa välittömän sijasta enemmänkin välillistä, kun he eivät voi tarkistaa kaikkea julkaistavaa materiaalia tai valvoa kaikkien toimittajien tekemisiä. Tällöin päätoimittaja voi perustella noudattaneensa johtamis- ja valvontavelvollisuuttaan esimerkiksi ohjeistamalla toimitusta eri tilanteiden varalta. Rikosoikeudelliseen vastuuseen voivat joutua päätoimittajan sijasta hänen alaisensa. ¹²

Toisaalta vaikka päätoimittaja ei *olisikaan tiennyt* kiistanalaisesta jutusta, asiassa saatetaan joutua arvioimaan, olisiko hänen *pitänyt tietää* siitä voidakseen päättää julkaisemisesta. Valvontavelvollisuuden toteuttaminen esimerkiksi suorassa lähetyksessä saattaa edellyttää jopa ohjelman reaaliaikaista seuraamista.

HOVIOIKEUS 2001. Vastaavalta ohjelmatoimittajalta voitiin vaatia konkreettisempaa valvontaa suorassa tv-lähetyksessä. Helsingin hovioikeuden mukaan ohjeistukseen perustunut muodollinen valvontavelvollisuus ei tapauksessa riittänyt, vaan valvonta olisi pitänyt suhteuttaa valvottavan ohjelman mukaan. Vastaava ohjelmatoimittaja syyllistyi radiovastuulain mukaisen valvontavelvollisuutensa laiminlyöntiin. Ohjelma oli ollut luonteeltaan kärjekäs ja toimittajat tunnettiin yleisesti värikkäinä persoonina. He olivat esittäneet perättömiä pohdintoja kahden julkisuuden henkilön aviorikoksesta ja tuoneet esiin heitä loukkaavia väitteitä.

Päätoimittaja ei voi välttää omaa johtamisvastuutaan, jos hän on osallistunut jutun julkaisemisesta koskevaan päätöksentekoon. Merkitystä ei ole välttämättä sillä, että hän ei olisi tutustunut julkaistavaan juttuun tai tiennyt sen yksityiskohdista.

KORKEIN OIKEUS 2010:88. Ohjelman sisältöä ja lähettämistä koskevaan tosiasialliseen päätöksentekoon osallistunut vastaava toimittaja syyllistyi kunnianloukkaukseen, vaikka hän ei ollut nähnyt ohjelmaa ennen sen esittämistä. Television ajankohtaisohjelmassa oli vihjattu perättömästi kolmen jutussa nimetyn henkilön kuuluvan terroristijärjestöä rahoittaneeseen ryhmään. Oikeuden mielestä vastaavan toimittajan olisi pitänyt arvioida, voidaanko nimettömien lähteiden jutussa esittämät vakavat vihjaukset julkaista, ja onko toimittajan asiasta tekemä selvitystyö ollut riittävää ohjelman lähettämiseksi.

KORKEIN OIKEUS 2000:45. Vastaava toimittaja syyllistyi kunnianloukkaukseen, kun hän oli sallinut ohjelman uusintaesittämisen, vaikka oli tiennyt, että ohjelman väitteet oli kyseenalaistettu. Hänet oli tuomittu valvontavelvollisuuden laiminlyönnistä ohjelman aiemman ensiesityksen perusteella.

Toimituksen tuottaman sisällön ohella päätoimittaja on vastuussa myös sellaisesta yleisön lähettämästä aineistosta, jonka julkaisemisesta päätetään erikseen.

KÄRÄJÄOIKEUS 13.12.2022. Päätoimittaja syyllistyi päätoimittajarikkomukseen, kun hän oli jättänyt tarkastamatta riittävän huolellisesti lehdessä julkaistun yleisönosastokirjoituksen. Pohjois-Karjalan käräjäoikeus kuitenkin hylkäsi päätoimittajaa vastaan nostetun syytteen kiihottamisesta kansanryhmää vastaan, koska hänen ei katsottu tienneen kirjoituksen sisällöstä. Tekstin kirjoittaja oli kutsunut Lähi-idästä, Afrikasta ja Aasiasta kotoisin olevia ihmisiä "karvakäsiksi ja räppäiksi" ja väittänyt heidän elävän perusteetta yhteiskunnan kustannuksella.

Journalismin sääntely

Ulkoinen sääntely ja itsesääntely

Tiedotusvälineen journalistisiin toimintoihin kohdistuu sekä toimialan ulkopuolista että sisäistä sääntelyä. Ulkoisen, oikeudellisen sääntelyn tarkoituksena on rajoittaa median ei-toivottavaa menettelyä kuten kunnian tai yksityiselämän loukkaamista tai velvoittaa tiettyihin toimenpiteisiin kuten esimerkiksi vastineen julkaisemiseen. Valtion harjoittamaa sääntelyä on myös radio- ja tv-toiminnan toimilupajärjestelmä.

Vastaavasti media-alan sisäisessä itsesääntelyssä on kyse toimialan yhteisesti sopimista periaatteista ja hyvän journalismin käytänteistä. Tavoitteena on edistää toimitustyön vastuullisuutta ja korostaa journalismin yhteiskunnallista merkitystä. Eettisesti kestävä periaatteet ovat tärkeitä myös toimittajille itselleen ammatillisen identiteetin rakentajana ja yhteisten pelisääntöjen ohjenuorana. Mediayrityksen omistajan ja päätoimittajan päätösvalta tiedotusvälineen journalistisesta sisällöstä voi kuitenkin rajoittaa toimittajien henkilökohtaisia toiminnan mahdollisuuksia. Myös journalismin tekninen kehitys ja muuttuminen globaaliksi ja reaaliaikaiseksi vaikuttavat siihen, miten vastuullisuutta voidaan toteuttaa käytännössä.¹³

Oikeudellinen sääntely tarjoaa mediatoiminnalle kuitenkin vain sen uloimman kehikon, ja eettiset periaatteet ohjaavat journalistisia toimintoja yksityiskohtaisemmin. Eettiset periaatteet heijastavat mediatoimijoiden yhteisiä käsityksiä alan "reilun pelin säännöistä" ja pyrkivät korostamaan yhteisöllisyyttä ja keskinäistä luottamusta. Sitoutuminen yhteisiin periaatteisiin on vapaaehtoista.

Eettiset periaatteet ovat pitkälti yhdenmukaisia lain vaatimusten kanssa. Toisaalta jos toimitustyössä on syyllistytty rikokseen, todennäköisesti samalla on rikottu myös hyvää journalistista tapaa. Epäeettinen menettely ei välttämättä kuitenkaan tee toiminnasta laitonta. Oikeus tehdä jotakin sananvapauden perusteella on eri asia kuin eettiset velvoitteet toimia tietyllä tavalla. Esimerkiksi tiedon eettistä julkaisemista ei voi perustella tiedon saamista koskevalla juridisella oikeudella. Etiikassa onkin usein kyse oikeiden asioiden tekemisestä oikeassa tarkoituksessa.

Eettinen menettely ei suojaa toimittajaa mahdollisilta oikeusseuraamuksilta. Poikkeustapauksessa esimerkiksi yleisön tiedonsaannin varmistaminen on saattanut edellyttää toimitukselta laittomiksi lopulta osoittautuvia journalistisia valintoja. Yleisön tärkeä tiedontarve saattaa koskea myös yksityiselämää loukkaavia tai salassapidettäviä tietoja tai lainvastaista tiedonhankintaa.¹⁴

Lain normeja monipuolisemmat ja vaativammat eettiset periaatteet voivat näkyä esimerkiksi jutussa tarkasteltavien henkilöiden ja tahojen kuulemisessa ja toisten tuottamien aineistojen käytössä. Lakiin kirjattu vastineoikeus koskee

jutussa tarkasteltujen henkilöiden jälkikäteen tapahtuvaa kuulemista, kun vastaava eettinen menettely saattaa edellyttää kuulemista samanaikaisesti. Tekijänoikeuslaki ei suojaa yksittäisiä tietoja, mutta niiden eettinen lainaaminen jutussa edellyttää lähdemainintaa tietojen ensimmäisestä kertojasta.

On hyvin tulkinnanvaraista määrittää, mikä tekee yksittäisestä journalistisesta valinnasta lainvastaisen tai epäeettisen. Laillisten ja eettisesti hyväksyttävien toimintojen keskinäinen vertailu onkin jo lähtökohtaisesti vaikeaa. Lainsäädäntöön ei sisälly erillisiä määräyksiä esimerkiksi toimituksellisen päätösvallan säilyttämisestä, yleisön tiedontarpeesta huolehtimisesta tai journalistisen toiminnan riippumattomuudesta, jotka kaikki ovat eettisen toiminnan ydintä. Eettisyyden arvioinnissa onkin otettava huomioon myös piirteitä, joita ei ole sisällytetty lainsäädäntöön (kuva 1). Toisaalta eettiset periaatteet ovat hyvin monipuoliset, ja median itsesääntelyssä eettistä ohjeistusta on käytännön syistä täsmennetty ja karsittu

ETIIKKA	LAKI
journalistinen päätösvalta	sananvapaus, julkaisuvapaus (P)
velvoite lähdesuojaan	oikeus lähdesuojaan (S)
jälkikäteen kuuleminen	vastineoikeus (S)
samanaikainen kuuleminen	(ei vastaavuutta)
virheen korjaaminen	virheen oikaisu (S)
yksilön suoja	kunnianloukkaus, yksityiselämän loukkaus (R)
ihmisarvo	kansanryhmän suoja (R)
haastattelun toteuttaminen	(ei vastaavuutta)
intressiristiriita, riippumattomuus	(ei vastaavuutta)
tiedonhankinnan avoimuus	salakuvaaminen, salakuuntelu (R)
piilomainonta	markkinoinnin tunnistettavuus (K)
lainaaminen	sitaatiooikeus (T)

Kuva 1. Esimerkkejä journalismin eettisistä periaatteista ja niiden läheisistä lainkohdista. Yleisimmin tulkittavat lainkohdat ovat perustuslaki (P), sananvapauslaki (S), rikoslaki (R), tekijänoikeuslaki (T) ja kuluttajansuojalaki (K).

Eettinen menettely edellyttää, että toimitukset arvioisivat jo ennakolta oman toimintansa perusteita ja seurauksia. Pohdiskelua ansaitsisivat esimerkiksi kysymykset siitä, mitä jutun mahdollisista eettisistä ongelmista toimituksen pitäisi tietää ja kuinka se voisi maksimoida eettisen vastuunsa ja minimoida toiminnastaan aiheutuvat ongelmat. Olennaista on lisäksi selvittää, keihin kaikkiin jutussa tehtävät ratkaisut voivat vaikuttaa ja mitkä ovat eri osapuolten julkisuusveloitteet asiassa ja toisaalta toimituksen oikeus käsitellä asiaa. Ennakolta olisi mietittävä myös sitä, kuinka selkeästi ja kokonaisvaltaisesti toimitus pystyy perustelemaan tekemänsä valinnat jutun kohteille, yleisölle, omille kollegoille ja sidosryhmille. ¹⁵

Suomalaisilla toimittajilla on erityisen vahva luottamus journalismin eettisyyteen. Ammattietiikan vahvaa asemaa on selittänyt journalistien ammatillinen kehitys ja alan eettisten ohjeiden monin paikoin väljä kirjoitustapa ja tulkinnallinen pelivara.¹⁶ Samaan aikaan mediajulkisuus on muuttunut yhä enemmän erimuotoisen poliittisen kamppailun näyttämöksi. Kehitys on näkynyt esimerkiksi JSN:n saamista kanteluissa koskien tiedonvälityksen todenmukaisuutta ja lähdekritiikin puuttumista. Kyse ei ole ollut kuitenkaan pelkästään siitä, että median tapa käsitellä poliittista toimintaa olisi jotenkin ratkaisevasti muuttunut. Myös sosiaalisen median rooli poliitikkojen imagon rakentajana ja median uutislähteenä on toisella tasolla kuin aiemmin.¹⁷

Julkisen sanan neuvoston rooli

Toiminnan tarkoitus. Hyvää journalistista tapaa tulkitsee media-alan vuonna 1968 perustama Julkisen sanan neuvosto. Neuvosto arvioi saamiensa yleisökantelujen pohjalta toimituksen journalistista menettelyä ja julkaisemaa aineistoa. JSN voi ottaa periaatteellisesti tärkeän asian käsittelyynsä myös omasta aloitteesta.

JSN:n roolia voidaan hahmottaa journalismin arvoihin pohjautuvien strategisten, taktisten ja operatiivisten toimintojen kautta. Nämä määrittävät tavoitteet, menetelmät ja toteutustavat yhteisen päämäärän toteuttamiseksi. Journalismin ehkä tärkeimmäksi arvoksi voidaan nähdä vastuu yleisön tiedontarpeesta kertomalla heille tärkeitä ja paikkansapitäviä tietoja. Strategisesti tärkeää tämän arvon toteuttamiseksi on rakentaa journalismin yleistä luotettavuutta. Vastaavasti taktisesti käyttökelpoinen menetelmä strategian toteuttamiseksi ovat media-alan yhteiset eettiset periaatteet ja niitä tulkitseva Julkisen sanan neuvosto. Operatiivisena toimijana JSN arvioi periaatteiden toteutumista toimitustyössä oma-aloitteisesti tai saamiensa yleisökantelujen pohjalta. Journalismin yleiselle uskottavuudelle on tärkeää, että ratkaisut ovat julkisia. Näin toimitukset ja median yleisö saavat tietää, mitä vastuulliselta journalismilta edellytetään.

JSN:n ratkaisut ovat suosituksia eettisesti oikeasta menettelystä. Neuvoston vaikutus perustuu ennen muuta JSN:n arvovaltaan ja saamaansa luottamukseen, eikä ratkaisuja ole haluttu voimistaa taloudellisilla seuraamuksilla tai muilla pakkokeinoilla. JSN:n tarkoitus ei ole korvata tuomioistuinlaitosta, joka voi puuttua vain median lainvastaiseen menettelyyn. Ylipäätään itsesääntelyn riippumattomuudelle on tärkeää, että alan eettisten periaatteiden noudattamista ja julkisen vallan oikeudellista tulkintaa ei sekoiteta toisiinsa. JSN ei esimerkiksi valmistele saamaansa kantelua tai keskeyttää sen käsittelyn, jos samassa asiassa on vireillä oikeudenkäynti tai jos kantelija selvästi näyttää hakevan neuvoston päätöstä omaa oikeudenkäyntiään varten.¹⁸

JSN:n tekemä eettinen arviointi on aina jälkikäteistä, eikä itsesääntelyyn sitoutuminen merkitse, että toimitukset olisivat luovuttaneet journalistista päätösvaltaansa neuvostolle. JSN:n perussopimus vastaa tässä mielessä perustuslakiin sisällytetyn sananvapauden mukaista jälkikäteistä valvontaa.¹⁹

Eettisyyden arviointi. Julkisen sanan neuvosto tulkitsee hyvää journalistista tapaa media-alan eettisen koodiston Journalistin ohjeiden pohjalta. Ammattieettiset periaatteet liittyvät toimittajan asemaan, journalistisen päätösvallan säilyttämiseen ja oman toiminnan riippumattomuuteen. Julkaisemista koskevat eettiset normit määrittävät tietojen hankkimista, yksilönsuojaa, haastattelun toteuttamista, virheiden korjaamista ja jutun kohteen kuulemista.

Journalistin ohjeissa tarkastellaan myös yleisön tuottaman sisällön käsittelemisestä median ylläpitämällä verkkopalstoilla, jollaisiksi lasketaan myös toimituksen tekemien sosiaalisen median julkaisujen kommenttipalstat silloin, kun toimituksella on tosiasiallinen mahdollisuus käsitellä yleisökommentteja. Journalistin ohjeiden lisäksi ratkaisut voivat perustua neuvoston eettisiä periaatteita koskeviin lausumiin ja vakiintuneisiin hyvän journalistisen tavan periaatteisiin etsimällä kanteluihin analogiaa aiemmista ratkaisuista. JSN on myös ottanut kantaa ajankohtaisiin mediaeettisiin kysymyksiin.

Neuvosto voi huomauttaa toimitusta hyvän journalistisen tavan rikkomisesta tai vaihtoehtoisesti tulkita menettelyn eettisesti hyväksyttäväksi. JSN:n langettava päätös voi sisältää myös vakavan huomautuksen, jos menettely on ollut erityisen piittaamatonta. Hyväksyttävä menettely voi sisältää myös moitteita esimerkiksi, jos jokin tärkeä yksityiskohta on jätetty jutussa mainitsematta, toimittajan tulkinta ja haastateltavan sanomiset on erotettu puutteellisesti, yhteydenotto on laiminlyöty jutussa käsiteltävään henkilöön tai arvostelussa on käytetty harkitsemattomia sanavalintoja.²⁰ Huomausten osuus JSN:n tekemissä ratkaisuissa on 2000-luvulla vaihdellut viidenneksestä noin joka toiseen. Usein kyseessä on ollut korjaamatta jätetty asiavirhe tai sen puutteellinen korjaaminen.

Journalistin ohjeiden ohella yksittäisillä mediataloilla on myös omia eettisiä ohjeistuksia. Ne ovat pitkälti yhdenmukaisia Journalistin ohjeiden kanssa, mutta ottavat huomioon myös omaan toimintaansa liittyviä erillisvelvoitteita. Esimerkiksi julkisen palvelun tehtävää hoitavaa Yleisradiota sitovat Yleisradiosta annetun lain velvoitteet.²¹

Julkisen sanan neuvostoon kuuluu puheenjohtajan lisäksi kahdeksan jäsentä julkaisijoista ja toimittajajärjestöistä sekä viisi toimialan ulkopuolista yleisön jäsentä.²² JSN:n ratkaisu on ollut useimmiten yksiselitteinen, mutta aika ajoin päätöksistä on myös äänestetty. Jokaisella neuvoston jäsenellä on yksi ääni, ja vähemmistöön jääneet ovat voineet kirjata eriävän mielipiteensä neuvoston ratkaisuun. Useimmat neuvoston näkemyseroista ovat liittyneet piilomainontaan, toimituksen tekemän virheen luonteeseen, yksityisyyden loukkaamiseen, henkilön tarpeeseen samanaikaisesta tai myöhemmästä kuulemisesta sekä poikkeuksellisiin haastattelukäytäntöihin. Harvemmin neuvostossa on oltu eri mieltä kuvien käyttämisestä, ihmisarvoon liittyvistä kysymyksistä ja journalistin aseman väärinkäytöstä. Näkemykset ovat vaihdelleet myös sen suhteen, millaisessa tilanteessa neuvoston toimivalta on riittänyt kannellun asian käsittelemiseksi ja millainen painoarvo kantelijan ja toimituksen välisellä sopimuksella on voinut olla asian ratkaisemisessa.²³

JSN:n tärkeä tehtävä on huolehtia mediayleisön oikeuksista. Tässä mielessä neuvoston toimitukselle antama huomautus voi toimia kantelijalle moraalisenä hyvityksenä median aiheuttamasta ongelmasta ja samalla laajemmalle yleisölle osoituksena vastuullisuudesta, jota journalismilta edellytetään. Toimituksen on julkaistava saamansa langettava ratkaisu kokonaisuudessaan verkkosivuillaan ja olennaisilta osiltaan myös kantelun kohteena olleessa mediassa. Huomauttavaan ratkaisuun ei saa sisältyä sitä vähätteleviä kommentteja. Kommentoinnin kieltämisellä on pyritty varmistamaan, että toimitus ei vähättele neuvoston päätöstä eikä selittele toimintaansa omaksi edukseen prosessin jälkeen. Muissa yhteyksissä Journalistin ohjeita ja JSN:n päätöksiä voidaan kuitenkin arvostella. Vaikka julkaisuvelvollisuus ei koske neuvoston antamaa vapauttavaa päätöstä, senkin uutisointi on suositeltavaa. ²⁴

3846/AL/07. Päätoimittaja oli liittänyt lehtensä julkaiseman langettavan päätöksen yhteyteen neuvoston puheenjohtajiston kanssa käymäänsä kirjeenvaihtoa, jossa hän oli kritisoinut neuvoston ratkaisua. Neuvoston mukaan päätoimittajalla oli oikeus arvosteluun, mutta päätös ja siihen liittynyt kirjeenvaihto oli yhdistetty toisiinsa asiaankuulumattomasti, mikä heikensi päätöksen uskottavuutta.

Kantelujen karsiminen. Julkisen sanan neuvostolle toimitettujen kantelujen määrä on kasvanut voimakkaasti 2000-luvulla. JSN on joutunut karsimaan kanteluja, ja vain osa niistä on edennyt neuvoston käsittelyyn.

Kantelu on saattanut olla yleistä mediakritiikkiä kohdistumatta mihinkään journalistiseen menettelyyn. Karsiminen on voinut liittyä myös toimituksen hyväksyttävään menettelyyn, kuten oikeuteen valita juttujen lähteet, ilmaisut ja julkaistavat sisällöt. Lisäksi kantelijan ilmoittama virhe on saatettu korjata jo aiemmin. Osassa karsituista kanteluista kantelija on pitänyt toimituksen jutussaan tarkastelemaa näkökulmaa virheellisenä, jos se on poikennut hänen omasta mielipiteestään tai maailmankuvastaan.

Karsimisen syynä on voinut olla myös kantelijan oma virheellinen menettely, jos kantelu on ollut nimetön tai jos kantelumateriaali on ollut puutteellista. Kantelun edellyttämää asianomistajan suostumusta ei ole saatu yksityiselämän suojaan liittyvässä asiassa tai kantelija ei ole pyytänyt toimitukselta huomaamansa virheen korjausta tai oman kannanoton julkaisemista itseään koskevassa jutussa. Ongelmana on ollut myös se, että kantelusta ei ole selvinnyt kanneltua asiaa tai kantelija ei ole pystynyt esittämään näyttöä epäilemästään asiavirheestä.

Kyse voi olla myös JSN:n omista käsittelyn rajoitteista, kuten kannellun asian vireillä olevasta oikeudenkäynnistä, tutkintapyynnöstä tai ”häiriökantelusta”, jos sen ilmeiseksi tarkoitukseksi on nähty neuvoston toiminnan kuormittaminen, testaaminen tai häirintä. Karsiminen on voinut aiheutua myös siitä, että kannellusta asiasta on useita aiemmin vapauttavaan ratkaisuun johtaneita ennakkopäätöksiä. ²⁵

JSN ei julkaise karsimiaan kanteluja, koska tiedotusvälineet eivät ole voineet vastata esitettyihin syytöksiin eikä kantelujen perusteita ole kaikilta osin

selvitetty. Kanteluihin voi sisältyä myös yksityisyyden suojan piiriin kuuluvia asioita.²⁶

Arvioinnin ongelmia. Journalismin eettisyys on ilmiönä laaja-alaisempi kuin hyvä journalistinen tapa, joka koskee vain Journalistin ohjeiden mukaisia hyväksytyjä menettelytapoja. Toimitustyön eettisyyttä ei voida arvioida kovinkaan yleisesti myöskään neuvostolle toimitettujen kantelujen pohjalta. JSN:n toiminta on pitkälti reagoivaa ja sattumanvaraista, ja yksittäisissä kanteluissa on arvioitu lähinnä vain niissä esiin tuotuja ongelmia. Yleisön kantelut eivät välttämättä ole koskeneet edes journalismin olennaisimpia kysymyksiä, eikä neuvosto ole voinut ottaa kantaa esimerkiksi siihen, mitä asioita toimitusten pitäisi jutuissaan käsitellä tai mihin niiden ei pitäisi puuttua lainkaan.

JSN pystyy arvioimaan vain jutusta ilmeneviä journalistisia toimintoja. Mahdollisista taustalla vaikuttaneista tekijöistä ei useinkaan saada riittävää näyttöä kuten esimerkiksi siitä, mistä kantelija ja toimitus ovat tosiasiallisesti sopineet jutunteon aikana. Lähtökohtaisesti JSN on luottanut päätoimittajan selvitykseen kannellusta asiasta, ja kantelijalta puolestaan edellytetään vahvaa näyttöä väitteittensä tueksi.

2303/YLE/95. JSN ei voinut arvioida saamaansa kantelua, kun tapauksen osapuolten kertomukset osoittautuivat täysin vastakkaisiksi. Kertomansa mukaan kantelija ei ollut suostunut kuvattavaksi, kun vastaavasti toimitus kertoi nimenomaisesti saaneensa luvan hänen kuvaamiselle. Poliisin työstä kertovaa tv-juttua oli kuvitettu tunnistettavan kantelijan kuljettamisella poliisikuulusteluun.

JSN ei voi käsitellä saamaansa kantelua myöskään jutun tasokkuuden perusteella. Se olisi paitsi liian epämääräinen mittari myös altis ristiriitaisille tulkinnoille. Huonon journalismin ohella myös ”typerät” mielipiteet kuuluvat sananvapauteen. Toimitusten olisi kuitenkin itse arvioitava yleisön suhtautuminen niiden julkaisemiseen.²⁷

Lukija-asiamies

Medianeuvostojen ohella journalismin itsesääntelyyn kuuluvat myös toimituskohtaiset lukija-asiamiehet. Kansainvälinen käytäntö on varsin yleinen suurissa sanomalehdissä.²⁸

Lukija-asiamiehiä käyttävät toimitukset haluavat vastata itse suoraan yleisönsä kritiikkiin, eikä ulkopuolisia neuvostoja pidetä oikeutettuina arvioimaan oman toimituksen menettelyä ja langettamaan ”julkisia tuomioitaan”. Lukijat, katsojat ja kuuntelijat saavat tietää enemmän seuraamansa median käytännöistä ja juttujen taustoista, kun toimitus on suorassa vuoropuhelussa yleisönsä kanssa,

Lukija-asiamiesten toiminta pohjautuu useimmiten yleisön suoriin yhteydenottoihin ja asiamiehen omaehtoiseen toimitustyön seurantaan. Tiiviiden toimitusyhteyksiensä ansiosta hän pystyy reagoimaan hyvinkin nopeasti yleisön ilmaisemiin huolenaiheisiin ja selvittämään havaitsemiensa ongelmien

lähtökohtia esimerkiksi lehtensä kolumnipalstalla. Oman uskottavuutensa säilyttämiseksi asiamiehen toiminnan on oltava kuitenkin läpinäkyvää. Lukija-asiameiehen on vastattava toiminnastaan suoraan mediatyhtiön hallitukselle, koska hänen arviointinsa kohteeksi voi joutua myös tiedotusvälineen päätoimittaja. ²⁹

Suomalaisille päätoimittajille osoitetussa kyselyssä vastaajat mielsivät lukija-asiameiehen merkityksen verrattain vähäiseksi. Journalistisen vastuunsa ja toimituksen tuntemuksensa perusteella päätoimittajat korostivat omaa rooliaan toimituksensa lukija-asiameihinä. Toimitusten myös pelättiin menettävän omaa päätösvaltaansa, jos lukija-asiameihistä tulee eräänlaisia ”yleisön asianajajia”. Lisäksi he epäilivät asiamiesten asiantuntemusta arvioida kovinkaan syvällisesti toimittajien yksittäisiä journalistisia valintoja. Lukija-asiamiesten yleistymisen karsisi myös toimittajien saama henkilökohtaista palautetta. ³⁰

Kyselyssä heijastui myös Julkisen sanan neuvoston merkitys journalismietiikan arvioijana. Vastausten perusteella toimitukset tuntuivat vastaanottavan mieluummin neuvoston perusteltuja ratkaisuja kuin lukija-asiameiehen tekemiä pikaisia havaintoja. Media-alan yhteisesti hyväksytyjen eettisten periaatteiden perusteella JSN:n uskottiin pystyvän arvioimaan toimitustyötä riittävän kokonaisvaltaisesti.

Lukija-asiemiehet ovat osoittautuneet Suomessa lyhytkestoisiksi kokeiluiksi. *Keskisuomalaisen* lukija-asiameiehenä toiminutta Kalevi Kivistöä työllistivät pitkälti kantelut, joita ei voitu arvioida Journalistin ohjeiden pohjalta. Hänen saamansa kantelut liittyivät useimmiten yleisön odotuksiin toimitustyöstä, kuten ihmettelyyn julkaistun asian yksipuolisesta käsittelystä tai siitä, että itselle tärkeästä tapahtumasta ei ollut kerrottu. Lukijoille oli kertynyt kokemuksia myös siitä, että toimitus oli kieltäytynyt julkaisemasta sille lähetettyä kirjoitusta tai että asioita oli esitetty hyvän maun vastaisesti. Tyytymättömiä oltiin myös lehden taittoon. ³¹

	JULKISEN SANAN NEUVOSTO	LUKIJA-ASIAMIES
YLEISÖKONTAKTI	epäsuora	välitön
TOIMINNAN JÄÄVIYS	ulkopuolinen toimija	oma väline
YLEISÖSUHDE	”kasvoton arvioija”	näkyvä persoona
ARVIOINNIN KOHDE	ulkopuoliset kantelut	oman yleisön kritiikki
ARVIOINNIN PERUSTEET	alan yhteinen ohjeistus	toimituksen oma ohjeistus
PÄÄTOIMITTAJAN ROOLI	päätoimittajan vastaus kanteluun	lukija-asiameiehen oma arvio
KÄSITTELYN KESTO	useita viikkoja	joitakin päiviä
ARVIOINNIN JULKISUUS	JSN:n määrittämä	toimituksen määrittämä

Kuva 2. Journalismin itsesäätely Julkisen sanan neuvostossa ja lukija-asiameiehen toiminnassa.

-
- ¹ Centre for Media Pluralism and Media Freedom. European University 2022.
  - ² Kolme suurinta lehtikonsernia Sanoma, Keski-suomalainen ja Alma Media hallitsevat kaksi kolmannelta kotimaan sanomalehtimarkkinoista. Näiden julkaisemien nimikkeiden määrässä on kuitenkin huomattavia eroja.
  - ³ Heikki Hellman: Lehdistön alueelliset valtiat. Media & Viestintä 3/2022.
  - ⁴ Reuters Institute ja Tampereen yliopisto 2022
  - ⁵ Kolme neljästä aikuisväestöön kuuluvasta suomalaisesta piti painettuja ja digitaalisia sanomalehtiä luotettavina tiedonvälittäjiä. Reilu puolet luotti tv-kanaviin ja niiden verkkopalveluihin ja vajaa puolet radiokanaviin ja niiden verkkopalveluihin. Googlen, verkon uutisportaaleihin, sosiaaliseen mediaan, tubettajiin ja blogeihin luotettavuuden liitti vain 1–4 prosenttia vastaajista. Uutismedian liitto: Tuhat suomalaista, elokuu 2023.
  - ⁶ Median heikkoa sijoitusta saattoi osaltaan selittää se, että kyselyyn vastanneet olivat sekoittaneet perinteisen journalistisen median ja sosiaalisen median. E2-tutkimus: Luottamusta ilmassa mutta kuinka paljon? 2022.
  - ⁷ Riitta Ollila: Totuus ja sananvapaus. Heikki Kuutti (toim.): Todenmukainen journalismi. Jyväskylän yliopisto 2015
  - ⁸ Antero Mukka: ”Pelkkä prosessi kaventanut sananvapautta”. Helsingin Sanomat 28.1.2023
  - ⁹ Valtteri Niiranen, Petteri Sotamaa, Päivi Tiilikka: Sananvapauslaki, Tulkinta ja käytäntö. Sanoma Pro 2013
  - ¹⁰ Päivi Tiilikka: Journalistin sananvapaus WSOYpro 2008
  - ¹¹ Valtteri Niiranen, Petteri Sotamaa, Päivi Tiilikka: Sananvapauslaki, Tulkinta ja käytäntö. Sanoma Pro 2013
  - ¹² Janne Arola: Päätoimittajan paradoksi. Suomen Lehdistö 25.1.2024
  - ¹³ Ari Heinonen: Vahtikoiran omatunto. Journalismin itsesääntely ja toimittajat. Tampereen yliopisto 1995
  - ¹⁴ Julkisen sanan neuvoston kannanotto sananvapauden merkityksestä sekä Journalistin ohjeiden ja lainsäädännön suhteesta 2018. (6736/L/17)
  - ¹⁵ Steele, Bob: Journalists, Ask These 10 Questions to Make Good Ethical Decisions. The Poynter Institute 2019
  - ¹⁶ Suomalaistoimittajien ammattikuva Worlds of Journalism Study -kyselyssä. Jyväskylän yliopisto 2023.
  - ¹⁷ JSN:n puheenjohtajan Eero Hyvösen haastattelu. Outi Laatikainen: Ministeriuutisista tehty runsaasti JSN-kanteluita. Keski-suomalainen 3.8.2023
  - ¹⁸ JSN:n perussopimus
  - ¹⁹ Jaakko Lähteenmaa: Rapsuja myös toimittajille? Journalisti 11.5.1995

---

²⁰ JSN:n valmisteleavan sihteerin Ilkka Vanttisen tiedonanto kirjoittajalle.

²¹ Journalistin ohjeita täydentävät lausumat ovat koskeneet media riippumattomuutta, verkkosisältöjen poistamisen periaatteita, mainonnan merkitsemistä mediassa, uutisautomaatiikan ja personoinnin merkitsemistä, lasten ja alaikäisten esiintymistä mediassa, lainaamista, sananvapautta ja virkamiehen sananvapautta, lain ja eettisten ohjeiden suhdetta, vastinetta (omaa kannanottoa), haastattelua, piilomainontaa, nimeä rikosuutisissa. JSN:n kannanotot ovat käsitelleet sananvapauden merkitystä sekä Journalistin ohjeiden ja lainsäädännön suhdetta, eduskunnan turvakameroiden kuvamateriaalin sisältöä, Helsingin Sanomien journalistien tulevaa oikeudenkäyntiä, verottajan päätöksiä karsia suurituloisten verotietoja verotettavien listoilta, Ilmajoki-lehden päätoimittajan painostamista ja viranomaistiedotteiden merkitsemistä koskevaa suositusta.

²² Nimitystä ”yleisön edustajista” voidaan pitää jossain määrin harhaanjohtavana. Neuvoston puheenjohtajisto on karsinut hakijoita, eikä neuvosto pääse kokonaisuudessaan arvioimaan heitä kaikkia.

²³ Neuvostossa tehtiin vuosina 2001-2017 eriävän mielipiteen sisältäviä äänestysratkaisuja 80 kertaa. Niistä kohdistui neuvoston langettaviin ratkaisuihin 35 ja vapauttaviin ratkaisuihin 45. Heikki Kuutti: Etiikan toisinajattelijat. Eriävät mielipiteet Julkisen sanan neuvostossa. Seminaariesitelmä Median ja viestinnän tutkimuksen päivillä Jyväskylässä 28.4.2018.

²⁴ JSN:n päätöksen kommentointi herätti vilkasta keskustelua Yleisradion ns. *Ylegate*-tapauksen yhteydessä. Yleisradion toimitusjohtajan mukaan JSN:n tulkinta tapahtumista ei ollut vastannut yhtiön omaa käsitystä kanneltujen julkaisupäätösten perusteista. Myös päätoimittaja oli kommentoinut laajasti julkisuudessa neuvoston langettavaa päätöstä.

²⁵ Elina Grundström: Mitä neuvosto karsii ja miksi? JSN.fi 22.6.2016.

²⁶ Elina Grundström: Miksi JSN ei julkaise karsittuja kanteluja. Julkisen sanan neuvosto JSN.fi 26.8.2016

²⁷ Risto Uimonen: Jossakin kulkee raja. Julkisen sanan neuvosto JSN.fi 13.8.2015

²⁸ Lukija-asiamiesten tehtävänimikkeitä ovat esimerkiksi ombudsman, readers´ advocate, readers´ representative, public editor, public-contact editor.

²⁹ Lukija-asiamiehen esittämä julkinen kritiikki on synnyttänyt herkästi jännitteitä toimituksen sisällä. Tehtävät ovat yleensä määräaikaisia ja niitä hoitavat pitkäikäisten journalistien ohella esimerkiksi journalistiikan professorit ja etiikan tutkijat.

³⁰ Heikki Kuutti: Lukija-asiamies sanomalehden yleisösuhteen kehittäjä. Perko-Salokangas-Luostarinen: Median varjossa. Mediainstituutti 2002.

³¹ Kalevi Kivistö: ”JSN:n tehtävänä pitää media eettisesti korkeatasoisena”. Suomen Lehdistö 7/2005